

Integrované vyučování vlastivědě v primární škole

Helena Šimíčková

Národní program vzdělávání, který obsahuje Bílá kniha, upřednostňuje uplatňování nových forem aktivní výuky, zejména projektovou výuku, různé formy mezipředmětové integrace, jako jsou mezipředmětová témata a projekty, i další formy mimotřídní činnosti a využívání těchto forem i při zavádění nových témat do kurikula (s. 25).

Poprvé v českém vzdělávacím programu se projektovým vyučováním zabývá program Národní škola a umožňuje učiteli jeho zařazení do výuky. Projekt se chápe jako učební plán, ze kterého je zřejmý podíl jednotlivých předmětů. (Při jeho použití dočasně nahrazuje stanovený učební plán a rozvrh hodin.) Sestavují ho vyučující a schvaluje ředitel školy. V průběhu realizace projektu je nutno dodržovat dotaci hodin tělesné výchovy a pravidla hygieny školní práce. Z hlediska organizace práce považuje za ideální prostředí pro realizaci tzv. projektové metody primární školu. Projekt je flexibilní záležitostí a jeho plánování je věcí zkušenosti a odpovědnosti pedagogů.

Za priority při realizaci projektu považuje tento výchovně-vzdělávací program:

1. Metody a formy, které učí žáky vnímat svět v globálních souvislostech.
2. Metody a formy prohlubující citlivost žáků k ostatním lidem a podporující komunikaci.
3. Metody a formy, které umožňují přímou smyslovou zkušenost a prožitek.
4. Metody a formy vedoucí k sebepoznání, k rozvoji schopnosti přijímat odpovědnost za svá rozhodnutí.
5. Metody a formy práce, které v žácích rozvíjejí vědomosti, dovednosti a postoje potřebné pro život.
6. Metody a formy, které vedou k aktivizaci žáků. (s. 48)

Konkrétní realizace i témata se v jednotlivých ročnících v podstatě shodují s výchovně-vzdělávacími programy Obecná a Základní škola. Základem vyučování je osobní prožitek dětí, co nejvíce názornosti a vlastní zaujetí učitele pro téma. K práci v integrovaných blocích přímo vybízí předmět vlastivěda, kdy se kolem vlastivědného tématu, nesoucího emotivní náboj, vhodně seskupí učivo ostatních předmětů.

Již se schválením výchovně-vzdělávacího programu Obecná škola v r. 1995 bylo do 4. ročníku primární školy, jež nese název „Učíme se naslouchat a setkávat“, nově vřazeno vlastivědné téma Obrazy z českých dějin. Ve výchovně-vzdělávacím programu Základní škola je učivo vlastivědy rozlo-

ženo do dvou posledních ročníků primární školy. Podle současných statistik a inspekčních zpráv vyučuje právě podle tohoto vzdělávacího programu na území České republiky nejvíce základních škol. Přestože tento vzdělávací program usiluje o to, aby žáci získali kvalitní základy moderního všeobecného vzdělání, považuje ho mnoho odborníků za nejkonzervativnější ze všech výše uvedených, hlavně proto, že do popředí staví výkonnostní a pouze racionální stránku žákovy osobnosti. Jeho výrazným kladem je plynulá návaznost prvního a druhého školního stupně a poskytnutí práva 30 % úprav osnov samotnými učiteli přímo ve vyučovacím procesu.

V současné době, kdy je podporována aktivita, samostatnost a kreativita v práci učitele, která vede k aktivitě a kreativitě v práci jeho žáků, ustupují do pozadí pouze reprodukováné a memorované znalosti české historie na konci primární školy.

Možnosti 30 % úprav osnov využili učitelé Základní školy na ul. B. Dvorského v Ostravě-Bělském Lese. Rozhodli se respektovat vývoj současných dětí i jejich možnosti pro poznání české historie. Do čtvrtého ročníku primární školy zařadili do výuky vlastivědy Putování po české republice a poznávání její současnosti v integraci s poznáním živé i neživé přírody v jednotlivých přírodních společenstvech, jak požaduje výuka přírodovědy. Syntézou obou vyučovacích předmětů mohou učitelé častěji zařazovat blokované vyučování, využívat přímého poznání skutečnosti dětmi na dlouhodobějších vycházkách a vlastivědných i přírodovědných exkurzích, lépe integrovat výuku v jednotlivých vyučovacích předmětech, případně zařadit i krátkodobé či střednědobé vyučovací projekty. S výukou české historie jsou žáci seznamováni až v pátém ročníku primární školy. Rok ve vývoji 10–11letých dětí má tak vysokou kvalitu, že ji může docenit jen málokterý dospělý člověk. Většina dětí posledního ročníku primární školy dovede nejen pozorně a s aktivní účastí naslouchat učitelovu vyprávění, ale i smysluplně odpovídat na strukturované otázky, které tvoří základ heuristického rozhovoru.

Kromě svých narativních a komunikativních schopností při seznamování s českými dějinami mohou současní pedagogové využít i dramatickou výchovu jako vyučovací metodu a použít ji jak v motivační fázi, při vzbuzení zájmu žáků o následující učivo, tak ve fázi expoziční – výuka dramatem, a v neposlední řadě ve fázi fixační, která může integrovat i ve výchovně-vzdělávacím programu Základní škola s výukou několika předmětů při využití kooperativního učení – např.:

1. Český jazyk – jednotlivé skupiny si po dohodě zvolí určitou dobu, s níž se žáci seznámili při vlastivědném vyučování. Napíší si vlastní scénář divadelního představení a pokusí se o jeho realizaci.
2. Výtvarná výchova a pracovní činnosti – pro svou divadelní hru si žáci

sami navrhnu a vyrobí kulisy. Pro loutkovou hru si mohou vyrobit vlastní papírové loutky na špejli. Pro hru s maňásky si navrhnu a zhotoví vlastní maňásky (toto pojetí je časově nejnáročnější).

Při hře s papírovými loutkami a při hře s maňásky odpadá potřeba memorování textu podle scénáře. Jestliže se žáci rozhodnou sami představovat jednotlivé historické postavy, nemusí text přesně interpretovat podle vytvořeného scénáře, ale mohou improvizovat.

Další možnosti využití dramatizace jednotlivých historických období samotnými žáky na konci primární školy je plně v kompetenci jednotlivých učitelů podle možnosti jejich žáků. Touto vyučovací metodou se rozvíjí osobnost žáků nejen po stránce gnozeologické a racionální, ale i po stránce emocionální (prožívání jednotlivých dějů), sociální (spolupráce ve skupině, pěstování snášenlivosti) i po stránce rozvíjení volných vlastností osobnosti, což přispívá výrazně k etické výchově (schopnosti umět přijmout zodpovědnost za svěřenou úlohu, schopnost dokončit započatou práci a dovést ji k určitému cíli aj.).

Ve vyučování vlastivědy je žádoucí, aby se žáci na konci primární školy naučili pracovat s přiměřeným naučným textem a vystihnout v něm podstatné informace z české historie. Učitelé mohou využít jako vzdělávacích prostředků pro vyhledávání a zpracování jednotlivých informací jednak učebnice, jednak přiměřené dětské encyklopedie. Druhá varianta předpokládá přiměřeně vybavenou žákovskou knihovnu a studovnu, v níž by mohli učitelé připravit vyučovací jednotku s potřebným efektem aktivní kooperativní výuky, kdy žáci ve skupinách jednotlivé informace vyhledávají v encyklopediích, zpracovávají je a prezentují před ostatními spolužáky. Tento požadavek naráží v současné době zejména na nedostatečné financování základních škol pro nákup potřebných učebních pomůcek (knižních encyklopedií, videokazet, počítačových výukových programů na discích CD-ROM).

Jako další možný způsob rozvíjení osobnosti žáků po stránce emocionálních prožitků na konci primární školy jsem v posledních třech letech využívala integraci rozvíjení produktivních komunikativních dovedností (v rámci slohového výcviku v českém jazyce) s probíranými tématy české historie. Vyzvala jsem žáky, aby si zkusili představit, že žijí například v době Karla IV. nebo v době husitské, či v jiné době a něco o svých prožitcích napsali (viz následující žákovská tvorba):

Pravěk

Kdysi dávno, když ještě nežil člověk, bylo na naší planetě nesčetné množství moří a oceánů, a žádné pevniny. Ale postupem času se pevniny vytvořily a na Zemi se objevily první známky života. Kdy to přesně bylo? Kde to přesně bylo? Jak to přesně bylo? Na tyto otázky

jsme neuměli a dodnes neumíme přesně odpovědět. Někdy slýcháme, že člověka stvořil bůh, pro kterého nebylo těžké jej uplácat z hlíny a oživit svým dechem. Ale archeologové a jiní lidé (vědci) tomu nevěří a hledají vše, co by jim mohlo odhalit celou naši minulost. Ale protože je důkazů málo, naučila se věda využívat i těch nejnepatrnějších stop, a tak postupně poskládala celý obraz minulosti.

Martina Čmelová, V. D

Husitství

Jsem husitský bojovník. Právě jsme dostavěli vozovou hradbu. Chystáme se na vpád proradných křižáků. Nevím, jestli je tento den můj poslední, ale i když je nepřítel přesíla, šance na vítězství není marná. Už slyším dupot jejich koní. Jan Žižka vymyslel dobrou lest, když postavil vozovou hradbu na okraji vypuštěného rybníka. Křižáci jsou už na dohled, já napínám svou kuši a všichni – kopiníci, pavézníci, cepníci – jsou připraveni. Podíval jsem se na své spolubojovníky – kušovníky – i oni mají napjatou tětivu. Křižáci, kteří pádí rychlostí větru, ani nestačili zabrzdit, když jejich druhové zapadli do bláta vypuštěného rybníka a zapletli se do pláten našich žen. Já jsem vystřelil šíp, který proletěl hrdlem křižáka. Moji druhové se také trefili. Kopiníci, cepníci a další pěchota vyrazili sekat hlavy nepřítel. Všude je moc krve. Jeden křižák se probil pěchotou a žene se na mě. Protože byl moc blízko, nemohl jsem střílet, ale vytáhl jsem nůž, který jsem měl u pasu, a bodl jsem ho do břicha asi pětkrát. Křižák skončil a jeho druhové pod našim náporem skonávají také. Všude se ozývá náš vítězný křik. To je vítězství! Husité vyhráli. Hanba křižákům! Toto vítězství pojmenujeme bitva u Sudoměře. Na chvíli jsme se stáhli do našeho města Tábora. Ale válka neskončila, teprve začala. Zažil jsem spoustu Spanilých jízd. Přežíval jsem dlouho, protože jsem byl kušovník. Byl jsem díky Spanilým jízdám až v Basileji. Vrátili jsme se zase zpátky do Čech.

Ondřej Skowronek, V. A

Právě upálili Mistra Jana Husa. Já mám osm let. Moje máma nežije, ale táta ještě žije a je nakloněn Husovu učení. Za čtyři týdny jsme jeli do husitského města, které nazývali Tábor, v něm chtěli žít podle Husova učení. Shromáždili jsme všechnu majetek od všech lidí z Tábora. Můj táta šel do zbraně a já už mám třináct let. Nastala bitva u Sudoměře, husité vyhráli. Můj táta v boji padl a já jsem zůstal sám.

U husitů jsem byl nejdříve práče, střílel jsem prakem. V bitvě u Domažlic jsem nebyl, ale v bitvě u Lipan jsem byl. Z husitů se vytvořily dva tábory, spory mezi nimi narůstaly, protože většina se rozhodla pro mír a ten zbytek pro válku stále dál. Proti sirotkům a husitským bojovníkům šla Panská jednota. K Panské jednotě se připojila katolická šlechta s husitskou šlechtou, nechtěli už válčit. My jsme měli postavené vozové hradby. Jako první zaútočili bojovníci Panské jednoty, kteří jeli na koních. Z ničeho nic však začali ustupovat. Naši bojovníci běželi za nimi a sledovali je. Panská jednota najednou vyjela z úkrytu z druhé strany. Bojovníci se už nestačili vrátit, byli jsme poraženi. Tak skončily husitské bouře v Čechách. A já, už jako dospělý muž, jsem padl v bitvě u Lipan. Nebyl jsem ve všech bitvách, a tak jsem vám vyprávěl jenom o jedné, o té, co jsme prohráli.

Petr Kroupa, V. A

Citované texty jsou dokladem toho, že jedenáctileté děti na počátku třetího milénia dovedou dostatečně prožívat a syntetizovat své prožitky se získanými znalostmi historie, i když v některých pracích se může projevat vliv častého sledování televizních programů (u chlapců zejména akčních filmů, u děvčat příliš romantických příběhů). Orientaci v čase musí umět učitel svým žákům přiblížit. Vhodnou pomůckou je nejen časová osa, ale i řešení slovních úloh, které souvisí s historickou tematikou – například: Zjistěte, kolik let bylo římskému císaři Karlu IV., když se mu v Norimberku narodil dlouho očekávaný následník trůnu Václav IV. Žáci nemusí znát data narození obou panovníků, ta mohou vyhledat v encyklopediích, ale musí logickým usuzováním přijít na to, jak budou zadanou úlohu řešit.

Nespojuje-li se výuka historie pouze s memorováním jednotlivých dat a faktů, může vzbudit u dětí zájem i o toto jim vzdálenější, a proto obtížnější učivo. Pozitivní vztah k výuce historické části vlastivědy získaný v posledním ročníku primární školy většinou přetrvává i ve vyšších ročnících.

V jednooborovém studiu pedagogiky primárního vzdělávání si budoucí učitelé při sebereflexi uvědomují, že jejich vztah i jejich znalosti historie byly v průběhu vyučování a studia na všech předcházejících školách výrazně ovlivněny osobností učitele, jeho zájmem o historii i tím, jak dovedl své znalosti a vědomosti předat svým žákům.

Literatura

Bílá kniha – Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Praha, 2000.

Vzdělávací program Národní škola. Praha, 1997.

Vzdělávací program Obecná škola. Praha, 1995.

Vzdělávací program Základní škola. Praha, 1996.

ŠIMÍČKOVÁ, H. Historie a já. In *Komenský*, r. 123, s. 141

VALENTA, J. *Kapitoly z teorie výchovné dramatiky*. Praha, 1995.

Adresa autorky: PaedDr. Helena Šimíčková, Katedra pedagogiky primárního a alternativního vzdělávání, Pedagogická fakulta OU, Dvořákova 7, 701 03 Ostrava, e-mail: Helena.Simickova@osu.cz